

L-ARMONIJA ARKITETTONIKA, ARTISTIKA U DEKORATTIVA TAT-TEMPJU MONUMENTALI TA' SAN PIETRU U SAN PAWL FIN-NADUR

Edward Scerri

Wieħed mill-fatturi artistici li jaffaxxinawni meta nhares lejn it-Tempju Monumentali tal-Bażilika ta' San Pietru u San Pawl fin-Nadur huwa kif minkejja d-diversi interventi li saru fil-bini, fil-pittura u fid-dekorazzjoni fi żminijiet differenti, din il-knisja parrokkjali xorta waħda irnexxielha tilhaq armonija kompleta arkitetonika, artistika u dekorattiva li ftit hawn bħalha fil-Gżejjer Maltin. Din l-armonija wieħed jiġi jixtarrha kemm esternament kif ukoll internament.

L-iżvilupp arkitettoniku tat-Tempju Monumentali

L-arkitettura tal-knisja kif narawha illum hija r-riżultat ta' evoluzzjoni mifruxa fuq iż-jed minn seku u nofs ta' proġetti u ta' proġettazzjoni. Il-baži u l-qalba tal-kapolavur arkitettoniku li naraw illum huwa frott il-mohħ u l-idejn tal-arkitett Malti Guże' Bonnici li kien dak li hejja l-pjanta tal-knisja parrokkjali mingħajr iż-żidiet li kienet soġġetta għalihom fil-bidu tas-seklu għoxrin. Il-pjanta tal-Perit Bonnici kienet ibbażata fuq disinn tal-Kappuċċin Fra Gużepp Grech, Ta' Qrolli, mill-Isla li kien jinqala' biex jiddisinja l-knejjes. Il-knisja ppjantata mill-Perit Bonnici kienet tikkonsisti mill-korsija li naraw illum flimkien mal-kappelluni tal-ġnub fejn hemm l-artal tas-Sagament u dak ta' San Koronatu. Minn ġewwa, naturalment, id-dehra ta' dawn l-elementi kienet differenti minn kif narawha illum minħabba li d-dekorazzjoni (l-irħam, l-iskultura, il-pittura) kien għad iridu jgħaddu diversi snin biex isiru. Minn barra għalkemm id-disinn kien wieħed Barokk, dan kien wieħed awster u kważi nieqes għal kollex minn elementi ta' dekorazzjoni. Il-faċċata tal-bieb il-kbir kellha pediment triangolari fil-quċċata tagħha mserra fuq pilastri doppiji b'kapitelli Joniċi fil-quċċata tagħhom. Wieħed kien isib gwarniċċuni kemm f'nofs l-gholi madwar il-knisja kollha, kif ukoll fuq nett. Illum, jekk wieħed iħares sew lejn certi elementi tal-binja minn barra, wieħed jiġi jiddedu ċi sew il-binja oriġinali.

Il-bieb prinċipali għadu jidher sew wara l-portiku centrali taż-żuntier, tista' tgħid fl-interezza tiegħi. It-tieqa li kienet tiddomina l-livell ta' fuq tal-faċċata prinċipali, direttament fuq il-bieb prinċipali, għadha tidher, relativament moħbija, wara l-portiku (miżjud minn Sciortino) tal-livell ta' fuq. Il-kapitelli Joniċi oriġinali tal-faċċata prinċipali u l-parti ta' fuq tal-bassu riljev tal-pilastri ta' taħthom jidħru jixirfu minn wara l-istess portiku ta' fuq. Dawn jidħru bl-istess mod mal-ġnub kollha sal-kampnari. Il-kampnari u l-faċċati tal-ġnub (tas-sagristiji) u tan-naħha ta' wara huma interament dawk oriġinali, tal-binja li tagħha tqiegħdet l-ewwel ġebla fl-1760 u li tbierket fl-1804.

Kellhom jgħaddu mal-mitt sena ohra biex dan it-Tempju

Monumentali jgħaddi minn proċess importanti iehor li jwasslu għad-dehra esterna li narawh imlibbes biha illum. Kellu jkun l-Arcipriet Martin Camilleri li jkollu l-kuraġġ, l-ambizzjoni u determinazzjoni li jkabbar il-knisja parrokkjali.

Il-proġett tat-tkabbir tal-knisja kien jinvolti l-bini ta' zuntier ġdid u ikbar, iż-żieda tal-portiku fuq żewġ livelli, in-navi u l-koppla. L-impriża l-kbira kienet kif wieħed seta' jiddisinja dawn l-addizzjonijiet b'mod li r-riżultat ikun wieħed ta' success, specjalment meta wieħed iqis li elementi sostanzjali tal-knisja parrokkjali oriġinali – bħall-kampnari, il-kappelluni tal-ġnub, is-sagristiji u l-parti ta' fuq tal-korsija – kienu ser jibqgħu jidħru b'mod prominenti esternament. Internament, l-isfida ma kinitx b'inqas. Wieħed ried iqis kif ser jidher il-monument meta jinfethu l-arkati tan-navi u tinkixef il-koppla. Biex il-proġett tat-tkabbir seta' jkun success, ir-riżultat ried ikun wieħed armonjuż, kemm minn ġewwa kif ukoll minn barra. Għaldaqstant, dan il-proġett ma setax isir b'mod li jinjora dak li kien digħi jeżiżi imma kellu jibni fuqu b'mod li johloq binja waħdanja mil-lat artistiku u arkitettoniku, pero` bid-distinjoni fl-istess ħin bejn l-oriġinali u l-miżjud.

L-iżvilupp estern tal-binja

Meta wieħed iħares lejn il-Bażilika esternament, wieħed jikkonkludi li l-ghan li l-proġett tat-tkabbir iwassal għal monument integrū fit-trattament estetiku tiegħi intlaq fuq - u kif! Il-linjal li Sciortino mar għaliha fid-disinji tiegħi kienet pjuttost waħda eklettika u ferm oriġinali. Hawn min jirreferi għall-istil ta' Sciortino f'dan il-proġett bħala stil rinaxximentali. Jien nippreferi nsejjah lu eklettiku minħabba li minn diversi aspetti inħoss li už-a iktar minn stil wieħed. Deċiżament li daħħal aspetti klassici barra dawk rinaxximentali fid-disin tiegħi. Hafna drabi, fl-arkitettura u anki fl-arti in generali, hemm tendenza li meta wieħed jipprova johloq xi haġa oriġinali jasal biex johloq xi haġa ridikola jew li ma tpaxxix l-ġħajnej, f'isem l-oriġinalità. Deċiżament li l-monument ta' Bonnici kif tkabbar minn Sciortino la huwa waħda u lanqas oħra – anzi huwa l-antiteżi ta' dawn iż-żewġ sitwazzjonijiet. Nemmen li wieħed mill-ġhannej ewleni li għandu jkollha l-arkitettura sagra hija dik li twassleb biex thares 'il fuq, mhux biss figurattivament għax għandha ggiegħlek thares lejn Alla jew lejn dak kollu li għandu x'jaqsam miegħu imma anki litteralment, għax għandha twassleb biex ittellha rasek 'il fuq – lejn is-sema. It-Tempju Monumentali ta' San Pietru u San Pawl kif narawh illum, bil-proporzjonijiet sbieħ tiegħi, iwassleb biex mingħajr ma trid thares 'il fuq. Il-koppla tal-knisja hija waħda singolari għall-akħjar. Għalkemm hija waħda



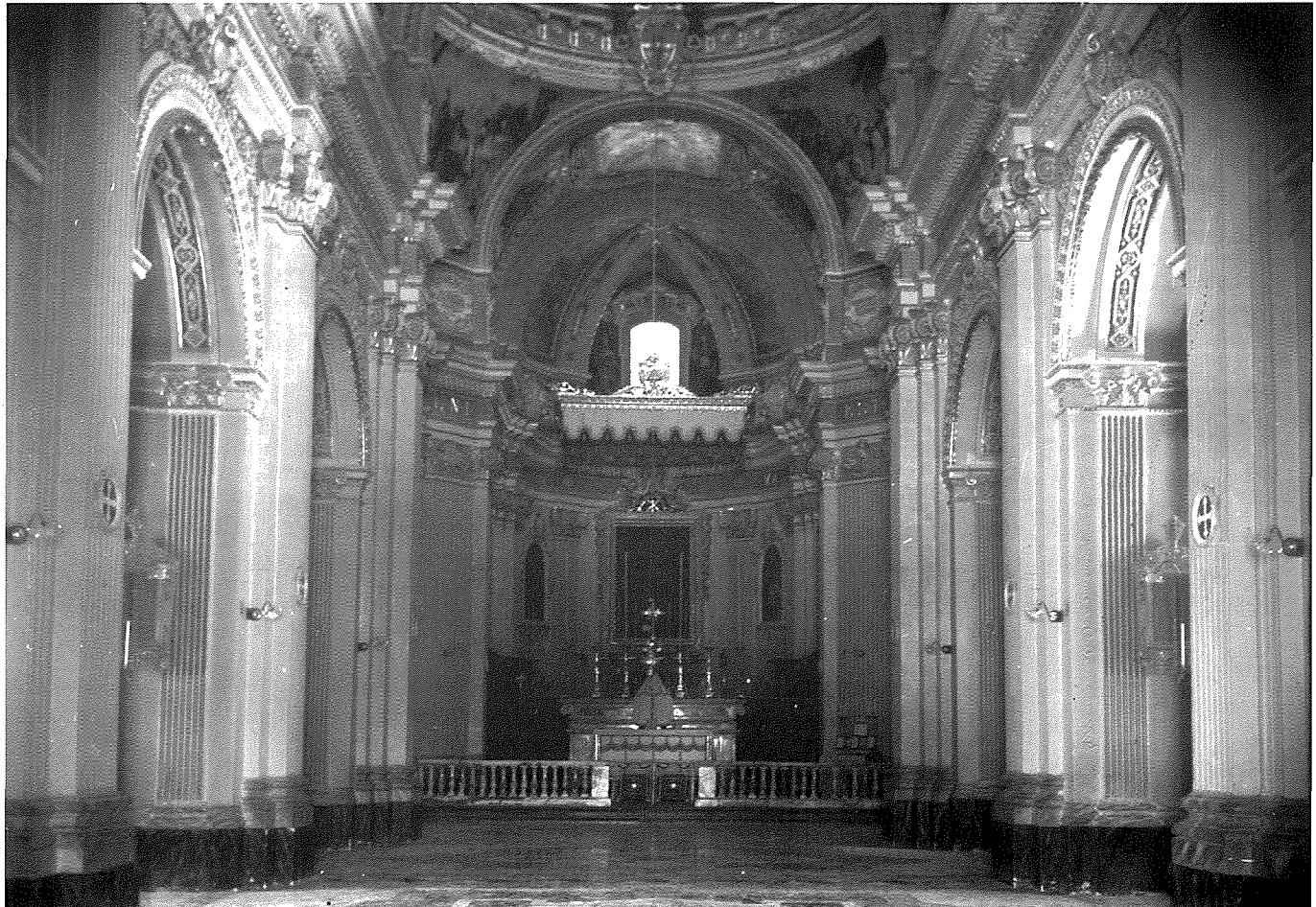
Il-Knisja Monumentali tan-Nadur qabel ma tkabbret fil-bidu tas-seklu għoxrin.
(bil-kortesija tal-Parroċċa ta' San Pietru u San Pawl, in-Nadur)

pjuttost massiva in termini tad-dimensjonijiet tagħha, ma tidhixx bħala waħda tqila. Sciortino inkluda twieqi pjuttost kbar fil-baži tagħha. Dan ma wassalx biss biex tidher ehfet fil-proporzjonijiet tagħha imma wassal biex dawlet ferm iktar il-knisja minn ġewwa b'mod li fil-ġranet sbieħ tista' faċilment tapprezza s-sbuhija tal-knisja minn ġewwa mingħajr il-bżonn ta' dawl artificjali. Il-proporzjonijiet eleganti tal-lanterna ġejja għall-ponta fil-quċċata tagħha tawha l-irtokk finali li kien tasseg jixraq.

Id-dominanza tal-koppli hija bilanċjata mill-faċċata princiċiali li ħoloq Sciortino nnifsu u anki mill-kampnari ta' Bonnici. Il-kompozizzjoni tal-faċċata hija waħda triangolari. Naraw il-portiku centrali ffjankat mill-kappelli tat-truf ta' quddiem tan-navi – dik tan-niċċa ta' San Ĝużepp u dik tan-niċċa ta' San Pietru u San Pawl. Il-portiku centrali huwa ddomintat minn pediment triangolari, filwaqt li n-navi għandhom pediment kurv. Karatteristiċi partikolari tan-navi fil-faċċata princiċiali huma t-twiegħi doppji twal li jagħtu dawl naturali ferm sabiħ fuq ġewwa, kif ukoll il-koppletti bil-bażi kwadra u bit-torċa fil-quċċata tagħhom li huma tasseg singulari. Il-portiku li Sciortino ħoloq fil-livell ta' fuq tal-faċċata princiċiali jaġħiha l-kompozizzjoni triangolari. Sciortino qagħad attent li jirtira 'l-ġewwa dan il-portiku tal-livell ta' fuq, b'mod li għalkemm jaġħi sens ta' trionfaliżmu u ta' grandjożita` dan ma sarx b'mod li joħnoq jew jegħleb.

Ir-riżultat finali tal-progett tat-tkabbir tal-knisja mwaħħad mal-arkitettura tal-knisja originali huwa kompozizzjoni sublimi, thares minn fejn thares. Iż-żewġ koppletti bit-toroċ fuq quddiem (ta' Sciortino) u ż-żewġ kampnari fuq wara (ta' Bonnici) jfakkruna fiż-żewġ appostli kbar li huma l-patruni tal-parroċċa. Bejniethom wieħed jara l-portiku t'isfel li minnu wieħed jaċċedi għal-ġot-tempju t'Alla. Il-portiku ta' fuq bl-iskultura tal-Fidi, Tama u Mhabba fuq quddiem iwasslek biex thares lejn il-koppli li tiddomina l-monument kollu.

Li hu tasseg interessanti fil-mod kif žviluppat l-arkitettura tal-Bażilika ta' San Pietru u San Pawl tan-Nadur huwa l-fatt li ż-żewġ fażiġiet il-kbar ta' dan il-progett seħħew f'medda ta' kważi żewġ sekli. It-tkabbir seta' sar b'arkitettura barokka awstera jew neo-barokka biex tkompli fuq il-progett originali, imma f'dak il-każ id-disinjatur kien ikun qed jidhak b'min jara l-monument komplut għax ma kien ikun hemm l-ebda timbru kontemporanju. Fl-istess hin, kieku għet adottata dik it-triq id-disinjatur forsi seta' jserrah iż-żejed rasu li t-twaħħid taż-żewġ fażiġiet kien ikun iż-żejed sinerġetiku, mingħajr ir-riskju li r-riżultat ma jingħoġbox mill-popolin. Sciortino ma marx għall-ehfet triq in terminu ta' riskju professionali. Huwa mar għal stil li l-poplu ma kienx imdorri jara bħalu, stil li seta' jiġi ggudikat li ma jaqbilx mal-knisja originali. L-Arċipriet Martin Camilleri kellu fiduċja kbira fih u ż-żmien tasseg taħom raġun.



Il-Kolleġġjata tan-Nadur minn ġewwa żmien qabel ma saret bl-irħam fis-snin 1960ijiet.
(bil-kortesija tal-Parroċċa ta' San Pietru u San Pawl, in-Nadur)



Il-Korsija tal-Kolleġġjata tan-Nadur kif kienet fis-snin 1950ijiet.
(bil-kortesija tal-Parroċċa ta' San Pietru u San Pawl, in-Nadur)



Il-Kappella ta' Sant' Antnin. Snin 1950ijiet.
(bil-kortesija tal-Parroċċa ta' San Pietru u San Pawl, in-Nadur)

L-iżvilupp intern

Il-progett tat-tkabbir tal-knisja naturalment ma ġabx rivoluzzjoni fid-dehra esterna biss imma ġab tibdil sostanzjali fid-dehra interna tal-monument. Wieħed irid iżomm f'mohhu li l-għan princiċiali tal-progett tat-tkabbir kien il-holqien ta' spazju addizzjonali intern. Dan inħoloq permezz tan-navi li fihom ġew akkommodati l-artali ġodda, in-niċċeċ, spazju fejn ipoġġu iżjed nies li jiffurmaw il-kongregazzjoni u spazju ghall-antiporti tal-bibien tal-ġenb.

L-iżvilupp intern tal-knisja monumentalni mħuwiex attribwibbli biss lill-Perit Bonnici u lil Francesco Saverio Sciortino imma anki lill-pittur Lazzru Pisani u lill-iskultur Piju Cellini. Ma nistgħux ma nsemmux ukoll lill-marmisti li bihom l-iżvilupp tal-knisja parrokkjali

jista' jittieħed li dam sejjjer għal iktar minn żewġ sekli.

Il-knisja minn ġewwa hija armonija ta' stili arkitettoniči, skultura, pittura, kuluri u dwal. Din l-armonija hija frott interventi sensitivi u għaqlin li filwaqt li halley it-timbru ta' zmienhom, irrispettaw dak kollu li kien hemm qabilhom. Il-pittura tas-saqaf, tal-koppletti u tal-koppla, peress li kollha saret mill-istess pittur Lazzaro Pisani bhala parti minn progett viżjonarju wieħed, inqisha li hija wieħed mill-aqwa proġetti ta' pittura interna ta' knisja f'Għawdex meta thares lejha fit-totalità tagħha. Biex dan ikompli jkun issigillat, anki t-twiegħi tal-koppla u l-paviment tal-irħam ġew disinjati minn Pisani.

L-iskultura li naraw fil-knisja hija frott id-disinji ta' Sciortino u tal-iskultur Taljan Pio Cellini li kien responsabbli prinċipalment mid-disinji tal-istukku u l-ornamenti

arkitettonici. Nemmen li wieħed mill-aqwa disinji li naraw fuq ġewwa huwa l-basso riljev tal-gallarija tal-orgni, proġett ta' Sciortino li beda f'Settembru 1949. Dan huwa xogħol tal-faži matura ta' Sciortino minħabba li filwaqt li l-proġett tat-tkabbir beda jahdem fuqu fl-1903 meta kellu biss 27 sena, il-proġett tal-gallarija tal-orgni hadem fuqu meta kellu 74 sena. Naraw diversi figuri ta' angli jmissu, biex ma ngħidix imdaħħla u mwahħħda, ġo xulxin b'mod li johrog moviment dinamiku li jwasslek minn figura ghall-ohra b'heffa u aġilità. F'din l-iskultura nsibu t-temi tal-kant u tat-talb minħabba l-funzjoni ta' din l-istruttura li minnha ried jitwassal it-talb kantat lill-migemgħa.

L-iskema tal-kuluri tal-intern tal-knisja hija waħda maħsuba b'mod sensittiv. Hija skema kumplimentari mill-art tal-irham sal-induratura tas-saqaf. Ovvijament, f'dan l-aspett rwol ferm importanti jintlagħhab mill-irħam tal-hitan li jkopri parti sostanzjali mill-wiċċ intern tal-Bazilika. Dan l-irħam intgħażel b'reqqa kbira b'mod li daħal perfettament fid-dehra interna tal-monument u llum jagħti kontribut kbir fid-dehra stupenda tal-kumpless monumentali minn ġewwa. L-irħam intgħażel b'disinji minimi ġo fis-ħalli minn ġewwa. L-irħam intgħażel b'mod li għajnejek tintilef fis-minflok fil-kapolavuri artistici ta' Sciortino, Pisani, Cellini u oħrajn.

Konklużjoni

It-Tempju Monumentali tan-Nadur jitpoġġa fil-filliera ta' quddiem fil-gradwatorja tal-arkitettura u l-arti ekkleżjali tal-Gżejjjer Maltin għal diversi raġunijiet. Huwa l-uniku knisja barokka li sar tkabbir tagħha mingħajr ma tkissret dik originali b'mod li r-riżultat juri monument b'kompożizzjoni arkitettonika u artistika sublimi minn ġewwa u minn barra. Filwaqt li l-monument jidher imwahħhad u mhux imġannat xorta waħda wieħed jista' japprezzza l-binja orġinali u ż-żieda tagħha bl-istili tagħhom li mhux talli mħumiex f'kunflitt imma huma f'armonija li ftit tista' tintħahaq bħalha wara proġett ta' tkabbir ta' dan it-tip. Dan huwa frott il-viżjoni ambizzjużha imma sensittiva tal-artisti li hadmu fis-ħalli interni u l-exter. Nittama li b'dan l-artiklu l-qarrej japprezzza u jixtarr iż-żejjed dak li jara meta jżur dan il-monument u jirnexxilu jagħti iż-żejjed minn daqqa t'għajnej hafifa lejn id-diversi aspetti uniċi tiegħi. J'Alla l-interventi li jsiru fil-futur minn ġewwa u minn barra jirrispettaw dan is-suċċess artistiku li ntħahaq fuq medda ta' tant snin u li tant hadmu għaliex missirijietna.

© Perit Edward Scerri B.E.& A. (Hons.), P.G.D.
(Conservation), A. & C. E. • 2014.



It-Tempju Monumentali tan-Nadur kif inhuwa llum. Ritratt meħud fis-snin 1960ijiet.
(bil-kortesija tal-Parroċċa ta' San Pietru u San Pawl, in-Nadur)